

Faculteit Letteren en Wijsbegeerte

Masterproef Geschiedenis

“Wij waren toch wel anders hoor”

Het belang van Homo en Geloof Gent bij de ontwikkeling van de katholieke
homobeweging in Vlaanderen

Mathias Bolssens

Promotor: Professor Henk de Smaele

Universiteit Antwerpen

Academiejaar 2020-2021

Aantal woorden: 9650

Dankwoord

Graag had ik even de tijd genomen om alle mensen te bedanken die mij hebben geholpen bij het schrijven van dit scriptieonderzoek.

Allereerst professor Henk de Smaele, die mij als promotor van bij het begin van dit onderzoek op weg heeft gezet door zijn contacten te delen. Verder stond hij steeds klaar om feedback te bezorgen op tussentijdse evaluaties en onafgewerkte versies van dit onderzoek.

Verder had ik graag Bart Hellinck van het Fonds Suzan Daniel bedankt. Hij heeft mij in contact gebracht met getuigen en ook heel wat literatuur aanbevolen waardoor ik een duidelijk beeld kreeg van de ontwikkeling van de homobeweging in Vlaanderen.

Ook de getuigen die meewerkten aan dit onderzoek wil ik graag vermelden. Ik bedank Bernard de Cock, Rik Wijns, William Veireman, Peter Temmerman en Robert Dildick voor hun moedige getuigenissen, fijne gesprekken en hartelijke ontvangst. Hun woorden waren bijzonder inspirerend. Bernard de Cock wil ik graag extra bedanken omdat ik gebruik mocht maken van zijn privé-archief, wat een essentieel onderdeel van deze scriptie werd.

Last but not least wil ik professor Roschanack Shaery-Yazdi, doctor Marjolein Van Bavel en mijn medestudenten van het Historisch Atelier bedanken voor de vele en vooral nuttige feedback tijdens onze sessies.

Inhoud

Inleiding	1
“Homo en Geloof, wij dachten dat we het in Keulen hoorden donderen!”	8
“Die mis, dat was iets ongelooflijk”	14
“Ik wil u bedanken, na de uitzending heb ik aan mijn vrouw bekend dat ik ook homo ben”..	18
Conclusie	20
Bronnen	23
Bibliografie.....	25

Inleiding

Een thematiek als *de katholieke homobeweging in Vlaanderen* lijkt op het eerste zicht contradictorisch. De katholieke kerk is een van de laatste bastions die zich openlijk verzet tegen homorechten, zoals het huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht.¹ Recente uitingen vanuit het Vaticaan tonen aan dat het hoogste orgaan binnen de katholieke kerk homoseksualiteit nog steeds als een zonde bekijkt en het huwelijkssacrament enkel als een verbintenis tussen een man en een vrouw beschouwt.² Na dit communiqué van de Congregatie voor de Geloofsleer volgden er al gauw reacties van eerder progressieve clerici. Zo reageerde Johan Bonny, huidig bisschop van Antwerpen, met een opiniestuk in *De Standaard* op de uitspraken vanuit het Vaticaan en bood hij zijn excuses, in naam van zijn kerkgemeenschap, aan bij gelovige homoparen.³ Het was de eerste maal dat een Belgische bisschop zich publiekelijk en op dergelijke positieve manier uitsprak over homoseksualiteit binnen de kerkgemeenschap.⁴ De ontwikkeling van de katholieke homobeweging in Vlaanderen moet op dergelijke manier geïnterpreteerd worden: het waren lokale priesters die de homobeweging mee vorm gaven, terwijl homoseksualiteit voor de hogere clerus onbespreekbaar was. Vanaf het einde van de jaren 1960 werden er in tal van Vlaamse steden lokale homoverenigingen opgericht.⁵ Deze verenigingen werden vaak ondersteund door katholieke priesters. Zo werd in 1985 de Gentse afdeling van Homo en Geloof opgericht, een lokale afdeling van de nationale Homo en Geloof-koepel.⁶ De groep kreeg vrijwel onmiddellijk steun van enkele katholieke geestelijken, onder wie de Dominicaanse pater Bernard de Cock. De leden van Homo en Geloof Gent speelden een belangrijke rol bij de organisatie van de Roze Mis tijdens de Roze Zaterdag van 1990. Dit was een misviering, speciaal ingericht voor homoseksuelen. Mede door de organisatie van die Roze Mis werd Homo en Geloof Gent een niet te onderschatten groepering binnen de katholieke homobeweging in Vlaanderen.

¹ HUNT Stephen, "The Lesbian and Gay Christian Movement in Britain: Mobilization and Opposition", *Journal of Religion & Society*, 4, 2002, 1-19, 1.

² *Vaticaan herhaalt standpunt: homoseksuele relaties blijven "een ongerijmdheid" en "kunnen niet worden gezegend"*, <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/03/15/vaticaan-herhaalt-standpunt-homoseksuele-relatie-blijven-een-z/>>, geraadpleegd op 1 april 2021.

³ BONNY Johan "Ik voel plaatsvervangende schaamte voor mijn Kerk", 1 april 2021.

⁴ Interview met Bernard de Cock te Brussel op 20 maart 2021.

⁵ DUPONT Wannes, Elwin HOFMAN en Jonas ROELENS, *Verzwegen verlangen: Een geschiedenis van homoseksualiteit in België*, Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2017, 23.

⁶ Leuven, KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/1, Memorie betreffende 'hoe het allemaal begon...'.

De leden van Homo en Geloof Gent beschouwden zichzelf als een uitzondering binnen de nationale koepel.⁷ Waar andere afdelingen zich toespitsten op het bestuderen van de Bijbel en hun geaardheid met hun geloof trachtten te verzoenen, gingen de leden van Gentse afdeling over tot concrete acties om het thema homoseksualiteit op de maatschappelijke agenda te plaatsen.⁸ Dit doet de vraag rijzen naar de manier waarop de concrete werking van Homo en Geloof Gent de richting en de activiteit van de katholieke homobeweging in Vlaanderen mee heeft bepaald. Om een antwoord op die vraag te kunnen formuleren dienen er enkele deelvragen gesteld te worden. Hoe ging Homo en Geloof Gent zich organiseren en hoe verliep de dagelijkse werking? Om te weten hoe de concrete werking van de groep de activiteiten van de gehele Vlaamse katholieke homobeweging mee ging bepalen, dient eerste bekeken te worden welke activiteiten zij zelf organiseerden en hoe hun vereniging net functioneerde. Daarnaast dient ook een uitgebreide analyse van de Roze Mis zich aan en daarbij dient ook gekeken te worden welke rol Bernard de Cock en de andere leden van Homo en Geloof Gent opnamen bij de organisatie van die misviering. Ten slotte moet bekeken worden welke impact Homo en Geloof Gent nu net had op de brede katholieke homobeweging in Vlaanderen en op welke concrete manieren zij de beweging mee vorm gaven.

Hoewel er wel al wat gepubliceerd werd over de historische ontwikkeling van de homobeweging, de link met het katholicisme wordt nog te vaak onderschat en onderbelicht. Internationaal gezien is het onderzoek naar de katholieke homobeweging veeleer beperkt. Auteurs zoals Heather Rachelle White en Stephen Hunt hebben voor respectievelijk de Verenigde Staten en Groot-Brittannië reeds een beknopte geschiedenis van de katholieke, of christelijke, homobeweging gegeven, maar de auteurs beperken zich vaak tot verrichten van pionierswerk.

In Nederland is vooral het werk van Harry Oosterhuis belangrijk. In zijn werk *Homoseksualiteit in katholiek Nederland. Een sociale geschiedenis 1900-1970* behandelde de auteur de verhouding tussen het Nederlandse katholicisme en homoseksualiteit. In dit werk schetste Oosterhuis de evolutie die katholiek Nederland doormaakte inzake homoseksualiteit tussen 1900-1970. De auteur deelde deze periode op in twee delen. Tussen 1900-1945 merkte hij dat katholieke artsen het aloude standpunt innamen dat homoseksualiteit een zonde was, of een ziekte in wetenschappelijke termen, waarvan men genezen kon worden. Na 1945 en vooral vanaf de jaren 1960 stelde de auteur een shift vast in de mentaliteit bij Nederlandse katholieke omtrent het thema homoseksualiteit. Eerst kwam deze shift bij de katholieke psychologen maar

⁷ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

⁸ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

zij beïnvloedden de hele katholieke zuil. Oosterhuis leverde een belangrijke bijdrage aan het groeiende inzicht dat de katholieke zuil in deze periode niet per definitie een antimoderne en wereldvreemde organisatie was en niet geheel negatief tegenover homoseksuelen stond. Hij toonde aan dat het standpunt van de katholieke zuil immers nooit eenduidig was.

Binnen de Franse historiografie dient het werk van Frédéric Martel bekeken te worden, meer bepaald zijn monografie *The Pink and the Black: Homosexuals in France Since 1968*. Hij beschrijft de ontwikkeling van de homobeweging in Frankrijk vanaf 1968 en de gevolgen die de aids-epidemie met zich meebracht ten aanzien van die homobeweging. Zelf noemt hij het ‘een geschiedenis’ van de homobeweging in Frankrijk, en zeker niet ‘de’ geschiedenis ervan.⁹ Aan de hand van een microhistorie over een bekend homodistrict in Parijs, tracht hij een mogelijke geschiedenis van de Franse homobeweging te schrijven.

Ook het onderzoek naar de homobeweging in Vlaanderen heeft voornamelijk betrekking op de pioniers. Het belangrijkste onderzoek rond de beweging werd verricht door historici Paul Borghs en Bart Hellinck. Zij hebben reeds concrete overzichten van het Vlaamse homolandschap gegeven en daarbij ook (beperkt) aandacht besteed aan katholieke initiatieven. Verder dient ook het werk van Bart Eeckhout vermeld te worden. Hoewel alle voornoemde auteurs grote thema's, evoluties van de beweging en belangrijke figuren bespreken, ontbreekt een diepgaand onderzoek over één concrete casus en wat deze betekende voor de homobeweging.

Om te begrijpen hoe de katholieke homobeweging in Vlaanderen zich ontwikkelde, is het belangrijk om de context waarin ze ontstond te overzien. Het is onmogelijk om de ontwikkeling van deze beweging te begrijpen zonder de unieke positie van België inzake homorechten te kennen. De homobeweging in België kwam immers vrij laat op gang ten opzichte van buurlanden als Nederland en Duitsland.¹⁰ In deze voornoemde landen werden de eerste groepen die strenden voor homo-emancipatie reeds opgericht aan het begin van de twintigste eeuw. Een belangrijk verschil tussen België en haar buurlanden is het feit dat er geen openlijk discriminerende bepalingen in het Belgisch strafwetboek stonden. Hoewel homoseksualiteit niet verboden was, noch aan hogere leeftijdsgrens gekoppeld werd dan heteroseksualiteit, was het voor holebi's in België zeer moeilijk om zich te kunnen outen. Pas in 1953 zag de Belgische homo-emancipatiebeweging het licht. In dat jaar richtte Suzanne De

⁹ MARTEL Frédéric, *The Pink and the Black: Homosexuals in France Since 1968*, Stanford: Stanford University Press, 1999, 6.

¹⁰ HELLINCK Bart, *Een halve eeuw (in) beweging: een kroniek van de Vlaamse holebi-beweging*, Gent: Federatie werkgroepen homoseksualiteit, 2002, 4.

Pues, beter bekend onder haar pseudoniem Suzan Daniel, *Centre Culturel Belge* (CCB) op. Enkele leden en sprekers vonden het echter een probleem dat er een vrouw aan het hoofd van de organisatie stond.¹¹ Dat was ook een uniek beeld in de internationale homobeweging, die een door mannen gedomineerde wereld was.¹² In 1954 volgde reeds het einde van de CCB die door een progressieve en modern ingestelde vrouw werd geleid.¹³ Hoewel er dus al snel een einde kwam aan de eerste homo-emancipatiegroep, had de homobeweging nu ook in België voet aan de grond gezet.

Eveneens in de jaren 1950 begon er echter iets te bewegen in de Belgische strafrechtelijke wereld rond homoseksuelen. Verschillende stemmen schreven artikels in diverse juridische tijdschriften waarin zij opriepen om de leeftijdsgrens voor homoseksuele relaties te verhogen.¹⁴ De auteurs fundeerden die oproep door te spreken over de verleidingstheorie. Die theorie verwijst naar de idee dat oudere homoseksuele mannen jonge mannen zouden verleiden en hen op die manier ‘bekerend’ tot homo’s. Dit vertaalde zich in een wetswijziging in 1965 toen het parlement artikel 372b goedkeurde. Door het invoeren van dat artikel in het strafwetboek werd de minimumleeftijd voor homoseksuele relaties opgetrokken naar achttien, terwijl de leeftijd voor heteroseksuele relaties op zestien bleef staan. Dit had zware gevolgen voor holebi’s in België. De oudere partner kreeg vaak een boete en er werden hem burgerrechten ontnomen. De jongere partner diende dan weer voor de jeugdrechter te verschijnen. Dat men in België net voor een beperking van seksuele vrijheden stemde, druiste in tegen de internationale ontwikkelingen rond homorechten. Zo werd in de Nederlandse Tweede Kamer net gepleit voor de afschaffing van een gelijkaardige discriminerende wet.¹⁵ Artikel 372b werd in de volgende jaren een sterke mobiliserende factor voor de homobeweging in België.

Als reactie op deze toevoegingen aan het strafwetboek werden er in diverse Vlaamse steden homoverenigingen opgericht. Zo richtte de Brugse kanunnik Piet De Haene een gesprekscentrum voor homoseksuelen op in zijn eigen stad Brugge.¹⁶ Verder was er een belangrijke rol binnen de katholieke homobeweging weggelegd voor pastoor Wilfried Lammens. De eenzaamheid waar vele homoseksuelen mee geconfronteerd werden en hun

¹¹ HELLINCK Bart, *"Een droom waarvan we nooit konden vermoeden dat hij mogelijk zou zijn": bijdrage tot de geschiedenis van 50 jaar homo- en lesbiennebeweging in Vlaanderen (1953-2003)*, Gent: Holebifederatie, 2003, 10.

¹² BORGHS Paul, *The Gay and Lesbian Movement in Belgium from the 1950s to the Present*, *QED: A Journal in GLBTQ Worldmaking*, 3/3, 2016, 29-70, 29.

¹³ HELLINCK Bart, *"Een droom waarvan we nooit konden vermoeden dat hij mogelijk zou zijn"*, 10.

¹⁴ BORGHS Paul, *"The Gay and Lesbian Movement in Belgium"*, 33.

¹⁵ HELLINCK Bart, *Een halve eeuw (in) beweging*, 8.

¹⁶ BORGHS Paul, *"The Gay and Lesbian Movement in Belgium"*, 35.

vijandigheid tegenover elke vorm van religieuze beleving inspireerden Lammens tot het uitwerken van een pastorale werking voor homoseksuelen.¹⁷ Heel wat homoseksuelen hadden zich immers vervreemd van de Kerk en deze dienden terug binnen de kerkelijke gemeenschap gebracht te worden. Op het einde van de jaren 1960 verzorgde Pastoor Lammens misvieringen voor homoseksuelen in de privésfeer.¹⁸ Ook in het buitenland kan men deze evolutie opmerken. In de Verenigde Staten waren er bijvoorbeeld gelijkaardige misvieringen, ingericht door pastor Troy Perry.¹⁹ Hij richtte een Metropolitan Community Church op in Los Angeles. Dit was een kerkgemeenschap die werd ingericht speciaal voor holebi's. In Nederland werd onder andere de Werkgroep Pastorale Hulp aan Homofielen opgericht. Deze groep werd in 1965 opgestart door enkele klerikale leden van de katholieke en de protestantse kerk.²⁰ De jaren 1960 waren verder ook de periode waarin men anders over homoseksualiteit begon te denken; een brede groep ging vraagtekens plaatsen bij de leer van de Kerk die zegt dat de natuur onveranderlijk is en dat seksualiteit uitsluitend gericht dient te zijn op de voorplanting.²¹

Simultaan met de verschillende homobewegingen ijverden conservatieve krachten voor een kerk die vrij was van homoseksuelen. Ook in Vlaanderen klonken conservatieve stemmen steeds luider. Zo werden de initiatieven van Pastoor Lammens door sommigen als een kwalijke evolutie gezien en moest hij van zijn oversten zijn werkzaamheden stopzetten.²² Onder meer de behoudsgezinde Gentse Bisschop Van Peteghem reageerde erg afwijzend op de initiatieven van Lammens.²³ Ondanks de tegenkanting van conservatieve krachten werden er steeds meer katholieke homoverenigingen opgericht doorheen de jaren 1970. Vaak gingen deze verenigingen samenwerken, wat leidde tot de oprichting van Federatie Werkgroepen Homofilie (FWH) in 1976. Dit was een fusie tussen het pluralistische Informa en het katholiek geïnspireerde Sjaloom.²⁴ Via Sjaloom werd ook priester Lammens opnieuw nauw betrokken bij de homobeweging. Interne strubbelingen tussen vrijzinnigen en gelovigen zorgden ervoor dat ook deze groep geen lang leven gegund werd. In 1985 volgde de onvermijdelijke splitsing

¹⁷ HELLINCK Bart, *Een halve eeuw (in) beweging*, 11.

¹⁸ DUPONT Wannes, Elwin HOFMAN en Jonas ROELENS, *Verzwegen verlangen*, 229.

¹⁹ WHITE Heather Rachelle, "Proclaiming Liberation: The Historical Roots of LGBT Religious Organizing, 1946–1976", *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, 11/4, 2008, 102-119, 106.

²⁰ OOSTERHUIS, Harry, "'Ze zijn er mede behept'. Veranderingen in de confessionele houding ten aanzien van homoseksualiteit, 1935-1965", in Gert HAKMA, Dorelies KRAAKMAN, Maurice VAN LIESHOUT (red.) e.a., *Goed verkeerd: een geschiedenis van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in Nederland*, Amsterdam: Meulenhoff, 1989, 131-146, 142.

²¹ DE COCK Bernard, *Aangeraakt tot liefde: een theologie van lichaam en homoseksualiteit*, Maarkedal: De Riemaecker Printing, 2012, 62.

²² BORGHS Paul, "The Gay and Lesbian Movement in Belgium", 35.

²³ HELLINCK Bart, "Wilfried Lammens (1930-2008)", *Het ondragelijk besef: Nieuwsbrief van het Fonds Suzan Daniel*, 14, 2008, 6.

²⁴ HELLINCK Bart, *Een halve eeuw (in) beweging*, 104.

van de FWH tussen een katholieke en een vrijzinnige koepel.²⁵ De katholieke koepel ging wel door onder de naam FWH. In 1985 werd hun verbindende factor, de strijd tegen het voornoemde artikel 372b van het strafwetboek, door het parlement opnieuw geschrapt. Ten gevolge van deze splitsing en van decentralisering werden er in tal van Vlaamse steden lokale afdelingen van de vereniging Homo en Geloof opgericht. In 1985 werd ook de Gentse afdeling opgericht, onder meer op vraag van Wilfried Lammens.²⁶ In 2003 werd de groep opnieuw opgedoekt, nadat ze in het jaar 2000 was omgedoopt tot Lieve Deugd, doordat er in het Gentse geen echte nood meer was aan een specifieke katholieke homogroepering.²⁷

Het is de bedoeling om in wat volgt een duidelijk beeld te schetsen van de Gentse afdeling van Homo en Geloof. Door in te zoomen op de verschillende facetten van hun werking, zal het mogelijk zijn om een microhistorie van de vereniging uit te schrijven.²⁸ Het is dan ook de bedoeling om aan de hand van zo'n microhistorie iets te kunnen zeggen over *the bigger picture*, in deze casus de katholieke homobeweging in Vlaanderen. In dat opzicht kan de ambitie worden vergeleken met die van Frédéric Martel wanneer hij *The Pink and the Black* schreef: aan de hand van een lokale casestudie zal ik trachten evoluties binnen de bredere Vlaamse katholieke homobeweging te duiden. Het dient daarbij opgemerkt te worden dat hiermee enkel de evolutie van Homo en Geloof Gent kan worden geschetst en wat die evolutie net betekende voor de gehele katholieke homobeweging. Het is niet zo dat de volledige ontwikkeling van de katholieke homobeweging in Vlaanderen staat of valt met het bestaan van Homo en Geloof Gent. Maar het valt ook niet te ontkennen dat de groep de katholieke homobeweging in een bepaalde richting heeft gestuurd. Uit de context die hierboven reeds werd geschetst, wordt duidelijk dat de groep een *normal exception* vormt binnen de katholieke homobeweging.²⁹ Deze term impliceert dat de groep een uitzondering was binnen de katholieke homobeweging, en zeker in vergelijking met de andere Homo en Geloof groepen. Gezien hun open houding en maatschappelijk activistische karakter valt de groep duidelijk op tussen de andere groepen. Maar net doordat de groep ietwat afweek van de traditionele katholieke homogroeperingen, slaagde men erin om ontwikkelingen binnen de brede homobeweging in gang te zetten.

Om dit onderzoek te vervolmaken, zal er gewerkt worden met bronnen die werden nagelaten door Homo en Geloof Gent aan het Fonds Suzan Daniel. Het Fonds werd opgericht

²⁵ HELLINCK Bart, *Inventarissen van de archieven van de Halebifederatie vzw en van COHOM (Coördinatie Homofilie), het Diensten- en Informatiecentrum "Sjaloom" vzw en Lambda '84 vzw*, Leuven: KADOC, 2004, 6.

²⁶ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

²⁷ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

²⁸ MAGNÚSSON Sigurður Gylfi en István SZIJÁRTÓ, *What is Microhistory?: Theory and Practice*, New York: Routledge, 2013, 147-148.

²⁹ Ibidem, 149.

in 1997 en tracht zoveel mogelijk materiaal rond de geschiedenis van de LBGTQ+-beweging in België te verzamelen.³⁰ Het bronmateriaal dat voornamelijk gebruikt werd voor dit onderzoek zijn de archivalia die bewaard werden door de Gentse Homo en Geloof groep. Belangrijk zijn vooral de verslagen van alle bijeenkomsten die de groep hield tussen de oprichting in 1985 en het einde van de groep in 2003.³¹ Deze vergaderverslagen bieden onder andere een inzicht in het ledenbestand van de groep en de verschillende activiteiten die zij organiseerden. Bij het bekijken van deze verslagen valt het ook meteen op dat de bijeenkomsten in eerste instantie plaatsvonden in de privésfeer bij een van de leden. Zo was er elke bijeenkomst iemand die zijn woonst ter beschikking stelde, iemand zorgde voor versnaperingen en drank en nog een ander zat de bijeenkomst voor. Het feit dat deze rollen vaak omdraaien, toont dat er geen vaste hiërarchie heerste binnen de groep. Al gauw zouden deze bijeenkomsten plaatsvinden in grotere, vaste zalen. Er dient wel opgemerkt te worden dat zulke vergaderverslagen per definitie fragmentarisch zijn. Daarnaast is het ook belangrijk om in het achterhoofd te houden dat de auteur bewust bepaalde thema's niet in het verslag heeft opgenomen, om welke reden dan ook.

Naast deze vergaderverslagen zijn ook de lezersbrieven die de groep verstuurde naar verschillende dag- en weekbladen zoals *De Morgen* en *HUMO* van belang.³² Deze bronnen bieden een inzicht op de dagelijkse werking van de vereniging, wat de voornaamste doelstellingen van de vereniging waren en hoe zij deze trachtten te behalen. Verder tonen deze bronnen aan wat de leden van de groep op dat moment belangrijk vonden.

Naast het archief van de vereniging zal er ook gerefereerd worden naar het privé-archief van priester Bernard de Cock. Er zal voornamelijk naar dit privé-archief verwezen worden wanneer de analyse van de Roze Mis gebeurt en wat zijn rol net was binnen de organisatie van dat evenement.

Om het onderzoek wat extra zuurstof te geven, werd er naast het geschreven bronnenmateriaal ook gewerkt met interviews die ik afnam bij verschillende oud-leden van de Gentse afdeling van Homo en Geloof. Het gaat om gesprekken met Bernard de Cock, Peter Temmerman, Robert Dildick, Rik Wijns en William Veireman. de Cock is een priester, terwijl Temmerman en Dildick en Wijns en Veireman twee koppels zijn. Bart Hellinck, historicus en

³⁰ Het Fonds Suzan Daniel is eigenaar en beheerder van de archieffondsen, maar ze worden bewaard in AMSAB en KADOC.

³¹ Leuven, KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/36, Stukken betreffende de eigen bijeenkomsten.

³² Leuven, KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/52, Stukken betreffende de medewerking aan en het (voorstel tot) meedelen van positieve of negatieve kritieken op bijdragen in kranten/tijdschriften of op de radio.

verbonden aan het Fonds Suzan Daniel, bezorgde mij hun contactgegevens waarna ik deze leden vervolgens contacteerde met de vraag of zij wilden meewerken aan dit scriptieonderzoek. Vrijwel onmiddellijk bleken zij overtuigd en wilden zij allen graag hun medewerking verlenen, mits ik enkele richtvragen op voorhand zou doorgeven. Op hun vraag werden de interviews dus deels gestructureerd gevoerd. De interviews met Bernard de Cock en met Peter Temmerman en Robert Dildick werden digitaal gevoerd, het interview met Rik Wijns en William Veireman werd in hun woonst in het Oost-Vlaamse Wondelgem afgenomen. De gesprekken duurden anderhalf tot twee uur. De geïnterviewden spraken geïnspireerd over hun activiteiten bij de groep en welke mooie en moeilijke momenten zij samen beleefden. Het viel daarbij op dat zij geen thema onbesproken lieten. Er heerste met andere woorden geen taboe over hun verleden, ondanks de moeilijke momenten die de groep kende en die er onder andere toe leidden dat Wijns en Veireman de groep verlieten omwille van tegenstrijdige visies op de werking en het doel van de groep.³³ De interviews vormden dan ook een sterke aanvulling op, of bevestiging van, de geschreven bronnen. In wat volgt zal duidelijk worden hoe de werking van Homo en Geloof Gent de evolutie van de katholieke homobeweging in Vlaanderen mee bepaalde.

“Homo en Geloof, wij dachten dat we het in Keulen hoorden donderen!”³⁴

De Gentse afdeling van Homo en Geloof werd opgericht in 1985 nadat onder andere Rik Wijns en William Veireman werden benaderd door mevrouw Bert, die werd gestuurd door de onderpastoor van de lokale parochie.³⁵ Eerder werden zij ook al door pater Wilfried Lammens aangesproken om een dergelijke groep in het Gentse op te richten.³⁶ Op dat moment was het aanbod van homoverenigingen in Gent erg beperkt, wat er toe bijdroeg dat Wijns en Veireman uiteindelijk op het voorstel van Bert en de onderpastoor ingingen.³⁷ De eerste bijeenkomsten, vanaf november 1985, werden georganiseerd in de huiskamer van een van de leden.³⁸

³³ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Memorie betreffende 'hoe het allemaal begon...'.

³⁶ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

³⁷ Leuven, KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/3, Memories betreffende (de evolutie in) de werking van de groep....

³⁸ Memorie betreffende 'hoe het allemaal begon...'.

Op de eerste eigenlijke bijeenkomsten werd vooral gesproken over de doelstellingen van de groep. Deze kunnen kort samengevat worden in twee hoofdpunten.³⁹ Allereerst wilden de leden van de vereniging zich profileren als een open groep, waar iedereen welkom was, en waar er ruimte was voor zowel geloofsbeleving als de uitwisseling van persoonlijke verhalen, dagdagelijkse ervaringen enzovoort. Daarnaast wilden zij zich als een actieve groep profileren die de katholieke gemeenschap informeert over homoseksualiteit. Dit ging men doen in samenwerking met katholieke organisaties zoals het Davidsfonds, maar ook door samen te werken met priesters. Door hun open houding ging Homo en Geloof Gent zich al snel als een toegankelijke groepering opstellen. Het beleven van het katholieke geloof werd op die manier maar één van de vele facetten waar de vereniging aandacht voor had. Leden sloten zich zeker niet enkel omwille van hun geloof bij de groep aan. Het sterke gevoel van naastenliefde binnen de groep zorgde ervoor dat ook leden die zich niet als gelovige identificeerden, zich thuis konden voelen binnen Homo en Geloof Gent. Het was voor de leden belangrijker om steun en vriendschap bij elkaar te vinden.⁴⁰ Sterker nog, de groep stond vaak kritische tegenover de katholieke kerk. Zij zag zichzelf als een kerk-kritische organisatie.⁴¹ Homo en Geloof Gent trachtte nadrukkelijk haar stempel te drukken op het maatschappelijk debat rond homoseksualiteit.

Door deze open houding slaagde Homo en Geloof Gent er al gauw in om haar ledenbestand uit te breiden. Dit zorgde ervoor dat ook de locaties voor bijeenkomsten steeds groter werden.⁴² Zoals gezegd, begon men bijeenkomsten te houden in de huiselijke sfeer, waarbij een lid zijn of haar woonst ter beschikking stelde. Daarna verhuisde men naar een zaal van het Sint-Lievenscollege te Gent die ter beschikking werd gesteld door Paul de Jonghe, die als leerkracht/pastoor verbonden was aan het college en hij maakte ook deel uit van Homo en Geloof Gent. Ten slotte vonden de bijeenkomsten plaats in het Katholiek Universitair Centrum (KUC) van de Universiteit Gent. Aan het KUC was Bernard de Cock dan weer verbonden als studentenpastoor.

Ondanks die uitbreiding bleven de voornoemde hoofddoelstellingen, het open karakter van de groep en de activistische inslag, steeds belangrijk. Dit wilde echter niet zeggen dat er bij de groep geen mensen waren die het bijzonder lastig hadden om het katholieke en hun homoseksualiteit te verzoenen.⁴³ Ook binnen deze progressieve groep waren er leden die vooral

³⁹ Memories betreffende (de evolutie in) de werking van de groep....

⁴⁰ Interview met Bernard de Cock te Brussel op 20 maart 2021.

⁴¹ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

⁴² Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

⁴³ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

naar antwoorden zochten om deze twee zaken met elkaar te verbinden. De rol van priesters als Paul de Jonghe en Bernard de Cock was dan ook essentieel om deze mensen te helpen zichzelf terug te vinden, terwijl de eigenlijke oprichters meer een kritische houding aannamen ten opzichte van de kerk. Die open houding zorgde af en toe voor strubbelingen, niet alleen met de meer ingetogen leden, maar zeker ook met andere groepen van Homo en Geloof, die de Gentse afdeling vaak te progressief vonden.⁴⁴ Het activistische karakter van de groep zorgde er ook voor dat zij een uitgebreidere pool had waaruit zij haar leden kon aantrekken. Zo verkreeg men na enkele jaren een divers ledenbestand, met arbeiders en bedienden, gelovigen en niet-gelovigen, mannen en vrouwen, ...⁴⁵ De groep viel op door deel te nemen aan manifestaties en beurzen rond seksualiteit, door het organiseren van thema-avonden rond homoseksualiteit en door zich te laten opmerken in de media met acties en correspondentie.

Één van de meer zichtbare manieren waarop de leden van Homo en Geloof Gent hun activisme uitte, was door deel te nemen aan beurzen over gezondheid en seksualiteit en manifestaties. Zo had de groep steeds haar standje gereserveerd gedurende de Gezondheidsbeurs.⁴⁶ Deze beurs werd tweejaarlijkse georganiseerd in het Oost-Vlaamse Sint-Niklaas en de groep leverde steeds enkele leden om bezoekers te informeren over homoseksualiteit, te engageren om deel te nemen aan emancipatie-initiatieven en hen te steunen. Dit kon op allerlei manieren gebeuren. Zo kwamen er bij elke editie enkele nonnen langs die brochures en informatie rond homoseksualiteit inwonnen. Deze brochures deelden de zusters vervolgens uit aan homoseksuelen, die met zichzelf worstelden, binnen hun kerkgemeenschap om hen te helpen en te begeleiden.⁴⁷ Het kon gaan om nonnen en priesters, maar vaak ging het om leken die op zoek waren naar antwoorden op hun vragen en trachtten hun geaardheid en geloof te verzoenen. Dit toont aan dat er bij de basis van de kerkgemeenschap en het katholieke geloof een zekere bereidheid was om homoseksualiteit te aanvaarden en dit op zijn minst bespreekbaar te maken. Hoe hoger men echter klom op de hiërarchische ladder, hoe moeilijker het thema bespreekbaar werd. De evolutie van het aanvaarden van homoseksualiteit binnen de kerkgemeenschap is er vooral een geweest die te merken is bij het middenveld, bij de vele katholieke organisaties waarbij vaak ook lokale geestelijken aangesloten waren.

⁴⁴ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Stukken betreffende de eigen bijeenkomsten.

⁴⁷ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

Daarnaast werden er op deze beurzen vaak contacten gelegd met scholen waar enkele leden dan gingen spreken over het thema homoseksualiteit.⁴⁸ Deze gesprekken werden vaak georganiseerd in samenwerking met het Psycho-Medisch-Sociaal centrum (PMS), een instantie die instond voor psychologische begeleiding van leerlingen in het lager en secundair onderwijs. Voor Homo en Geloof Gent was het spreken op scholen van groot belang, omdat men er immers van overtuigd was dat aanvaarding van homoseksualiteit maar echt breed gedragen kon worden wanneer de jongeren meegingen in dat verhaal.⁴⁹ Spreken met de jeugd over homoseksualiteit was met andere woorden essentieel om dat doel te verwezenlijken. Ook binnen schoolgemeenschappen ervoeren de sprekers een groot verschil tussen diverse groepen. Zo werd homoseksualiteit sneller besproken en ook aanvaard in de grotere steden, waar progressieve groepen zich sterker konden profileren, dan in kleine provinciesteden of op het platteland.⁵⁰ Wanneer de groep lezingen hield werd er onder de leerlingen al sneller over het thema gesproken in bijvoorbeeld Gent dan in Aalst of Oudenaarde. Ook tussen jongens en meisjes merkten de sprekers vaak een groot verschil. Tijdens vrijwel alle lezingen namen de meisjes vooraan plaats en gingen vlot mee in de debatten rond het thema, terwijl jongens zich eerder terugtrokken achter in de zaal en zich vaak minder ernstig over de thematiek uitspraken. De sprekers merkten ook dat meisjes homoseksualiteit eerder aanvaardden, zowel op het platteland als in de stad. Ook vandaag is het taboe rond homoseksualiteit sterker aanwezig bij jongens.⁵¹ Maar de thematiek bespreekbaar maken bij jongeren was niet de enige reden waarom de groep sterk inzette op een samenwerking met scholen. Binnen de groep waren er ook heel wat leerkrachten aanwezig, die zich omwille van hun ambt op dat moment niet publiekelijk konden outen. Door te gaan spreken met scholen, leerlingen en ouders trachtten de leden van Homo en Geloof Gent een meer werkbare omgeving te creëren waarbinnen leerkrachten zich konden outen, zonder te moeten vrezen voor hun job.⁵²

Naast deze gesprekken met jongeren werden er ook thema-avonden voor volwassenen georganiseerd, die vaak tot heftige emoties leidden. Een voorbeeld daarvan waren de avonden die werden georganiseerd rond het thema ‘aids’.⁵³ Deze dodelijke ziekte kwam in de jaren 1980 voornamelijk bij homoseksuelen voor en werd daardoor, ten onrechte, een ziekte van homoseksuelen genoemd.⁵⁴ Op deze avonden kwamen meestal getuigenissen aan bod, van

⁴⁸ Stukken betreffende de eigen bijeenkomsten.

⁴⁹ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

⁵⁰ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Ibidem.

⁵³ Stukken betreffende de eigen bijeenkomsten.

⁵⁴ Interview met Bernard de Cock te Brussel op 20 maart 2021.

mensen die getroffen werden door de ziekte, van ouders die hun zoon zagen aftakelen en uiteindelijk overlijden. Maar ook van mannen die onder enorme angst leefden om met de ziekte besmet te geraken. Ook bij dit soort avonden kwam het open karakter van de groep naar boven. Figuren zoals Bernard de Cock kwamen op deze avonden ook eerder als luisterend oor en raadgever op de voorgrond, dan als priester of vertegenwoordiger van de kerk. Het katholieke maakte plaats voor het menselijke, het geloofsaspect voor het wereldse aspect.

Voorts is het ook belangrijk om uit te lichten dat verschillende leden deelnamen aan manifestaties om het leven van homoseksuelen in Vlaanderen te verbeteren. De belangrijkste manifestatie die daarbij vernoemd dient te worden is de jaarlijkse Gay Pride, georganiseerd tijdens de Roze Zaterdag. Verschillende leden van de groep demonstreerden jaarlijks mee tijdens de Gay Pride, waar men ijverde voor een gelijkwaardige behandeling voor homoseksuelen. Vanaf 1990 zou Homo en Geloof Gent het programma van de Roze zaterdag ook mee bepalen, door het organiseren van de Roze Mis die steeds draaide rond het thema van de Roze Zaterdag en werd voorgedragen door Bernard de Cock.⁵⁵ De specifieke inrichting en organisatie van de Roze Mis zal bij de volgende deelvraag behandeld worden.

Ten slotte waren er ook leden aanwezig bij acties die niet door de groep zelf georganiseerd werden. Zo vielen verschillende leden van de groep het congres van de Christelijke Volkspartij (CVP) van 1996 in het ICC te Gent binnen, samen met tal van ouders van kinderen die homoseksueel waren.⁵⁶ Het thema van het congres was dan ook 'Ouders'. De ouders namen de microfoon over en deelden getuigenissen met het aanwezige publiek en werden, onder impuls van de leden van Homo en Geloof Gent, bedankt met een staande ovatie. Dit was een sterk signaal van het aanwezige publiek, gezien de CVP zich nooit aan een uitdrukkelijke boodschap rond het thema homoseksualiteit waagde. Het was dankzij acties als deze dat Homo en Geloof Gent op het maatschappelijk debat trachtte te wegen.

Met het organiseren van de Roze Mis en het verstoren van het CVP congres haalde de Gentse afdeling van Homo en Geloof, niet altijd naar de zin van al haar leden, de hoofdpunten van het journaal. Door zich kwetsbaar en zichtbaar op te stellen, plaatste de groep de thematiek van homoseksualiteit op de maatschappelijke agenda. Maar ze beperkten zich niet enkel tot opvallende statements. Zo schreven prominente leden Peter Temmerman en Robert Dildick op 22 januari 1990 een brief naar Ludgard Simoens, destijds de presentatrice van het populaire

⁵⁵ Leuven, KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/86, Dossiers betreffende de medewerking aan de Roze Zaterdag in het algemeen en de organisatie van de Roze Mis in het bijzonder, 5 mei.

⁵⁶ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

radioprogramma Vragen staat Vrij dat op zondagavond werd uitgezonden op BRT 2.⁵⁷ Ze vroegen het plaatje ‘Sasha’ van Lilliane Saint-Pierre aan. Als reden gaven zij aan dat Saint-Pierre één van de weinige Vlaamse artiesten is die het taboe rond homoseksualiteit trachtte te doorbreken met dat nummer. De brief werd geschreven om aandacht te vragen voor twee zaken. Enerzijds werd uitgelegd hoe de groep te werk ging en wat haar doel is, anderzijds werd gevraagd om aandacht te schenken aan de eerste Roze Mis, die later dat jaar zou plaatsvinden in Antwerpen. Vragen staat Vrij was destijds een van de populairste radioprogramma’s in Vlaanderen, en het feit dat de brief in dat programma ter sprake kwam, betekende heel wat voor de groep en de katholieke homobeweging in zijn geheel.⁵⁸ Het voelde als een overwinning voor de beweging dat homoseksualiteit besproken werd op de nationale radio.

Daarnaast reageerde de groep ook steevast op berichten rond homoseksualiteit in de pers. Een voorbeeld daarvan is de manier waarop de groep reageerde op een bericht uit het *Zondagsblad* van 2 oktober 1988.⁵⁹ In die editie van het *Zondagsblad* kopte een artikel “Rockfenomeen ontketent schandaal... Madonna: “Ja, ik ben lesbisch.”” Provocerende taal als “Heel Amerika reageerde geschokt” en “Het is een obsessie die een uitlaat was voor haar sekshonger” zette kwaad bloed bij de Gentse vereniging. Ze klaagde in een brief aan de redactie dit taalgebruik aan, want op die manier werd een homofiele relatie afgeschilderd als een ongezonde en schandelijke manier van leven.⁶⁰ Door te reageren op diverse negatieve berichten trachtte de vereniging het taalgebruik omtrent homoseksualiteit aan te kaarten en redacties te laten nadenken over de manier waarop zij spraken over homofiele relaties en homoseksualiteit.

Het activistische karakter van de groep had ook tot gevolg dat zij met tegenstand te maken kregen. Heel wat mensen gedoogden homoseksuelen, zolang ze hun homoseksualiteit niet outen en openbaar maakten.⁶¹ Door concreet te reageren op nieuwsartikelen, in de media te verschijnen en naar voren te treden tijdens politieke bijeenkomsten kwam de groep en dus ook homoseksualiteit op de radar van de publieke opinie. Maar de meeste tegenstand zou men ondervinden bij het organiseren van de Roze Mis.

⁵⁷ Stukken betreffende de medewerking aan en het (voorstel tot) meedelen van positieve of negatieve kritieken op bijdragen in kranten/tijdschriften of op de radio.

⁵⁸ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

⁵⁹ Stukken betreffende de medewerking aan en het (voorstel tot) meedelen van positieve of negatieve kritieken op bijdragen in kranten/tijdschriften of op de radio.

⁶⁰ Ibidem.

⁶¹ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

“Die mis, dat was iets ongelooflijk”⁶²

De eerste Roze Mis werd op 5 mei 1990 georganiseerd en opende het programma van de Roze '90, ofwel de Roze Zaterdag 1990. De mis werd voorgedragen door Bernard de Cock en de organisatie van de mis werd grotendeels geregeld door hem en andere leden van Homo en Geloof Gent. Desalniettemin waren er ook leden van andere Vlaamse Homo en Geloof-groepen betrokken bij de organisatie.⁶³ Ook de Vlaamse zanger Will Ferdy, die zich reeds lang daarvoor oute als homoseksueel, werkte mee aan de organisatie en voordracht van de mis. Het gebeuren genoot nationale media-aandacht. Zo publiceerde *De Morgen* op 26 april een artikel waarin het unieke aan deze misviering nadrukkelijk in de verf werd gezet. De journalist benadrukte expliciet dat “het de eerste keer is dat er in Vlaanderen een katholieke mis op een manifestatie als deze georganiseerd wordt.”⁶⁴ Ook in *Le Soir* werd er aandacht geschonken aan de organisatie van de mis.⁶⁵ Heel wat kerkgemeenschappen werden aangeschreven en gecontacteerd om hun kerk ter beschikking te stellen tijdens de Roze Mis, maar slechts weinigen reageerden op de vraag van Homo en Geloof Gent. Uiteindelijk reageerden de paters Minderbroeders-Kapucijnen positief op de vraag van de groep en kon de Roze Mis georganiseerd worden in de kerk van de orde op de Ossenmarkt te Antwerpen.

De organisatie van het evenement gebeurde allerm minst zonder slag of stoot. Zoals hierboven reeds vermeld bleek het vinden van een geschikte locatie een moeilijke opgave.⁶⁶ Zo uitte het Thomas More Genootschap felle kritiek op de orde van de Kapucijnen. Het Genootschap is een vereniging van Rooms-Katholieke geestelijken en leken die werd opgericht te Leuven in 1969.⁶⁷ Zij ijveren “voor het behoud in gaafheid van ons heilig geloof en van de christelijke zedenleer; in trouw aan onze H. Vader de paus, het Concilie en de bisschoppen met de H. Stoel verbonden.” Voorts ageren zij naar eigen zeggen tegen “de neo-modernistische stromingen, die het geloof uithollen en het willen herleiden tot een louter, min of meer religieus getint humanisme.”⁶⁸ Een eucharistieviering voor homoseksuelen behoorde niet tot wat zij als de zuivere christelijke zedenleer bestempelen. In hun tijdschrift *Positief* publiceerde het genootschap een lezersbrief met verschroeiende kritieken aan het adres van de Minderbroeders-

⁶² Interview met Bernard de Cock te Brussel op 20 maart 2021

⁶³ Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, Voorbereidende Samenkomst Kerkdienst Roze '90, 20 januari 1990.

⁶⁴ Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, artikel uit *De Morgen* “Homodag gesteund door prominente Vlamingen”, 28 april 1990.

⁶⁵ Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, artikel uit *Le Soir* “Les homos se refont une identité”, 17 mei 1990.

⁶⁶ Interview met Bernard de Cock te Brussel op 20 maart 2021.

⁶⁷ *Wie zijn we?*, Website van het Thomas More Genootschap, < <https://thmore.weebly.com/> >, geraadpleegd op 07 juli 2021.

⁶⁸ Ibidem.

Kapucijnen. Zij bestempelden de Roze Mis als een grote heiligschennis, want onwaardige zondige mensen, publieke zondaars, zouden deelnemen aan de eucharistie.⁶⁹ De Broeders reageerden op een theologische manier op deze lezersbrief door aan te tonen dat mensen die qua seksuele neigingen afwijken van de meerderheid voor Christus geen zondaars waren.⁷⁰ Ze gingen zelfs een stap verder door te beweren dat mensen die homofielen afwijzen en zondig noemen, zelf net feller zondigen tegen de christelijke leer. De Minderbroeders-Kapucijnen stelden dan ook dat zij de allerlaatsten zouden zijn om de deur van hun kerk voor een bepaalde groep te sluiten.

Ook de kerkdienst zelf verliep niet vlekkeloos. Enkele leden van het toenmalige Vlaams Blok waren de kerk binnengedrongen en hoopten de mis te verstoren.⁷¹ Tijdens zijn laatste voorbereidingen werd Bernard de Cock hierop attent gemaakt door enkele rijkswachters in burger, die de rust tijdens de dienst trachtten te bewaren.⁷² Nadat het eerste lied gezongen werd, ging de groep met Vlaams Blokkers de kerk opnieuw uit en verzamelden buiten aan de Ossenmarkt. Eens de mis was afgelopen en de gelovigen de kerk verlieten, werden ze bestookt met homofobe uitspraken die een groep Vlaams Blokkers uitte aan het adres van de gelovigen. Zij werden voor deze actie ook gesteund door studenten van de Nationalistische Studentenvereniging (NSV) en het Katholiek Vlaams Hoogstudenten Verbond (KVHV).⁷³ Het incident geeft aan dat ook er enige politieke tegenstand ontstond tegenover de Roze Mis. De partij Vlaams Blok ijverde namelijk voor het behoud van het “klassieke Vlaamse gezin”, bestaande uit een man, een vrouw en kinderen. Een relatie, laat staan een huwelijk, tussen twee mensen van hetzelfde geslacht was voor de partij ondenkbaar. Vandaar dat zij, als reactie op de Roze Zaterdag, een tegenmanifestatie organiseerden en dus ook de Roze Mis trachtten te verstoren.⁷⁴ De actiegroep van het Vlaams Blok kon echter niet verhinderen dat de Roze Mis en de Gay Pride op 5 mei 1990 succesvol kon doorgaan.

Dat heel wat gelovige homoseksuelen nood hadden aan deze viering, blijkt uit de correspondentie die Bernard de Cock nadien mocht ontvangen. Deze brieven werden verzonden vanuit verschillende Vlaamse steden en gemeenten zoals Holsbeek, Aalst en Tienen.⁷⁵ Al deze briefschrijvers waren de priester dankbaar voor zijn strijd tegen discriminatie en vooroordelen.

⁶⁹ Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, Recht op antwoord tijdschrift “Positief”, 10 mei 1990.

⁷⁰ Ibidem.

⁷¹ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

⁷² Interview met Bernard de Cock te Brussel op 20 maart 2021.

⁷³ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

⁷⁴ *Een Roze Zaterdag, wie is daar nu tegen?*, Roze Aktiefront, < <https://rozeaktiefront.com/2012/08/07/een-roze-zaterdag-wie-is-daar-nu-tegen/> >, geraadpleegd op 10 juli 2021.

⁷⁵ Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, correspondentie Roze Mis, 9-10 mei 1990.

Naast deze dankwoorden kwamen er echter ook negatieve reacties. Eén brief springt er in dat geval uit. De auteur, die zelf niet in de mis aanwezig was maar een nieuwsuitzending over de gebeurtenis had gezien, stelde dat heel wat mensen verontwaardigd waren door de woorden die de Cock uitgesproken had.⁷⁶ Zo zou Bernard de Cock tijdens de viering gezegd hebben dat de aanwezigen “voortrekkers en moderne profeten” waren.

Het feit dat leken in hun pen kropen, om zowel positieve als negatieve reacties aan het adres van de priester over te brengen, toont aan dat de Roze Mis in diverse huiskamers in Vlaanderen een onderwerp van discussie was. Die discussie laaide nog meer op toen Bernard de Cock op 9 mei 1990 in het BRT-programma *Even na Zeven* dezelfde boodschap tegen vooroordelen en discriminatie kwam brengen.⁷⁷ In een brief bedankte een directrice van een school uit het Oost-Vlaamse Gijzegem de priester voor zijn optreden. Tijdens het programma vertelde de Cock ook over de verschillende nationale en regionale groepen in Vlaanderen waar gelovige homoseksuelen terecht konden om elkaar te ontmoeten, zichzelf aanvaarden, de boodschap vertellen aan de ouders, ... Op die manier werd het bestaan van groepen als Homo en Geloof Gent op nationale televisie bekend gemaakt en wisten heel wat mensen die met zichzelf worstelden dat er voor hen een oplossing binnen zo’n groep kon liggen.

Voor sommige leden van de Gentse groep, en voor andere leden van de katholieke homobeweging, bleken de vele media-aandacht en reacties op de mis overrompелend. Zij verkozen een meer ingetogen tweede editie van de Roze Mis, die in 1992 doorging in het KUC van de Universiteit Gent.⁷⁸ Het werd een dienst waar homoseksuele gelovigen in alle rust een misviering konden bijwonen en zichzelf konden zijn, zonder protesten of aandacht van buitenaf.⁷⁹ De editie van 1996 werd opnieuw grootser aangepakt en er werd een vernieuwing aan de viering toegebracht. De misviering werd te Brussel gehouden en werd voor het eerst tweetalig voorgedragen. Bernard de Cock nam het Nederlandstalige gedeelte voor zich, zijn collega las het Franstalige gedeelte voor.⁸⁰ De Roze Mis had een vaste plek op het programma van de Roze Zaterdag gekregen.

De eerste interne strubbelingen staken in 1998 de kop op. De Roze Mis werd nog wel georganiseerd, maar ze werd niet meer opgenomen in het officiële programma en ook niet meer vermeld op de affiche.⁸¹ Dit kwam hard aan bij zowel de groep Homo en Geloof Gent als bij

⁷⁶ Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, correspondentie Roze Mis, 9-10 mei 1990..

⁷⁷ Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, correspondentie *Even na Zeven*, 16 mei 1990.

⁷⁸ Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, programmaboekje “Kerkdienst Roze Zaterdag”.

⁷⁹ Interview met Bernard de Cock te Brussel op 20 maart 2021.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, Fax aan de beheerraad FWH, 4 mei 1998.

andere gelovige homoseksuelen. In een brief aan de beheerraad van de Federatie Werkgroepen Homofilie (FWH), die de Roze Zaterdag mee organiseerde, werd de beslissing om de mis van het officiële programma te halen een schromelijke vergissing genoemd. Franstalige vrijzinnigen vonden dat een katholieke misviering geen plaats had op het programma van een open evenement als de Roze Zaterdag en hier werd gehoor aan gegeven door de organisatie.⁸² Een katholieke viering zou er op wijzen dat een behoudsgezinde kracht als de katholieke kerk het programma van een progressief evenement als de Roze Zaterdag zou beïnvloeden. In de brief stelde men dat de tijd net werd teruggedraaid door de Roze Mis uit het programma te schrappen, want zo'n viering zou de beweging en de vele gelovige homo's en lesbiennes alleen maar ten goede komen.⁸³ Er werd verder ook met scherp geschoten naar de FWH omdat zij als koepelgroepering van katholieke homoseksuelen in Vlaanderen, de belangen van deze doelgroep onvoldoende hadden verdedigd. In latere edities van de Roze Zaterdag zou de Roze Mis nog steeds georganiseerd worden en het thema van de viering bleef ook gelinkt aan dat van de Roze Zaterdag, maar het werd niet meer in het officiële programma opgenomen.⁸⁴

Gedurende de jaren 1990 was Homo en Geloof Gent een bepalende stem binnen de organisatie van de Roze Zaterdag. De organisatie van de mis gaf gelovige homoseksuelen het gevoel dat ze hun twee identiteiten niet hoefden te scheiden: ze werden aanvaard in een katholieke kerk en konden deelnemen aan een misviering ondanks hun homoseksuele geaardheid. Dankzij het lobbywerk van Bernard de Cock en andere leden van Homo en Geloof Gent werd het mogelijk om de mis op diverse locaties te laten doorgaan. Waar de zoektocht naar een locatie voor de eerste eredienst nog zeer moeizaam verliep, tot uiteindelijk de orde van de Minnenbroeders-Kapucijnen hun fiat gaf en hun kerk ter beschikking stelde, ging de zoektocht naar locaties voor volgende edities vlotter. Uiteindelijk werd in Brussel een vaste uitvalsbasis gevonden waar een tweetalige mis werd georganiseerd. Doordat de mis uiteindelijk in het Nederlands en het Frans werd gehouden, werd het evenement ook toegankelijker voor gelovige homoseksuelen uit zowel Vlaanderen en Wallonië. Het evolueerde van een regionaal naar een nationaal gebeuren. De mis won aan populariteit en het protest ten opzichte van deze eredienst nam af. Bij de eerste editie werd er zichtbaar protest georganiseerd, zowel in de pers als op straat, maar bij latere edities nam dit protest af. De Roze Mis kreeg enkele jaren een prominente plaats op de affiche en in het programma, maar werd finaal naar de achtergrond van

⁸² Interview met Bernard de Cock te Brussel op 20 maart 2021.

⁸³ Fax aan de beheerraad FWH, 4 mei 1998.

⁸⁴ Interview met Bernard de Cock te Brussel op 20 maart 2021.

het evenement verdreven. Ondanks het verlies aan zichtbaarheid werd de Roze Mis een van de belangrijkste evenementen voor de katholieke homobeweging in Vlaanderen.

“Ik wil u bedanken, na de uitzending heb ik aan mijn vrouw bekend dat ik ook homo ben”⁸⁵

Met de organisatie van de Roze Mis drukte Homo en Geloof Gent haar stempel op de ontwikkeling van de katholieke homobeweging in Vlaanderen, maar de groep liet zich ook op andere momenten opmerken als actieve emancipatiegroep. Zo trachtte de groep, onder impuls van Rik Wijns en William Veireman, ook een politieke stem te vormen die holebi-rechten verdedigde. Wijns en Veireman onderhielden een nauwe band met de Gentse politicus Tony Van Parys, destijds actief bij de toenmalige CVP.⁸⁶ Van Parys kwam regelmatig langs bij de groep, die in hem een vertrouwenspersoon zag. Wijns en Veireman gingen zich ook persoonlijk engageren om de verkiezingscampagne in 1994 van de politicus mee te ondersteunen.⁸⁷ De campagne resulteerde in een zitje in de Gentse gemeenteraad voor de CVP'er. Hij leek ook de stem van de homobeweging binnen de CVP te gaan vertegenwoordigen. Zoals eerder gezegd bleef de CVP steeds in het ongewisse wanneer het thema homoseksualiteit op de agenda werd geplaatst. Door de samenwerking tussen Van Parys en de groep leken de katholieke zuil en de homogemeenschap dichter naar elkaar te groeien. Het liep echter mis toen de Gentse gemeenteraad zich boog over de antidiscriminatiewet. Die wet had de levensomstandigheden voor holebi's moeten verbeteren. Homo en Geloof Gent verwachtte dat de CVP, in de persoon van Van Parys, kleur ging bekennen en instemmen met de wet. Hij onthield zich echter tijdens de stemming en dit zorgde voor een breuk.⁸⁸ Opnieuw bleef de CVP in het ongewisse omtrent de thematiek van homoseksualiteit. Het bleek achteraf een van de grootste teleurstellingen die de groep moest doorstaan. Het toont aan dat, ondanks nauwe contacten en connecties in de politieke wereld, homoseksuelen in Vlaanderen op politieke angst stuitten.

⁸⁵ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

⁸⁶ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

⁸⁷ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

⁸⁸ Ibidem.

Ook de internationale politieke wereld werd meermaals aangeschreven door de leden van Homo en Geloof Gent naar aanleiding van (anti)discriminatiewetten. Zo schreef de groep in 1988 een brief aan alle Vlaamse Europarlementsleden waarin ze hen opriepen om een standpunt in te nemen tegen de “discriminerende Clause 28 van het Britse wetboek.”⁸⁹ Die Clause 28 was een maatregel van de conservatieve regering Thatcher die lokale overheden verbood om homoseksualiteit te promoten.⁹⁰ De leden van Homo en Geloof Gent drongen er bij de Vlaamse Europarlementsleden om deze wet te veroordelen en positie in te nemen tegen dergelijke discriminerende wetten. Net als bij de stemming van Tony Van Parys kwam de groep echter van een kale reis terug. Ook hier namen de politici geen duidelijk standpunt in tegen de discriminatie van homoseksuelen. Hoewel Homo en Geloof Gent wel politiek actief was en een belangrijke stem binnen de katholieke homobeweging vertegenwoordigde, bleek het lastig te zijn om echte politieke veranderingen door te drukken. De politiek was nog niet klaar voor zulke veranderingen, terwijl de maatschappij meermaals aangaf dat wel te zijn.⁹¹

Er zijn echter ook geslaagde initiatieven te melden die uitgingen van Homo en Geloof Gent. Zo was er de samenwerking met verschillende regionale en nationale groepen rond homoseksualiteit en geloof. Voor de organisatie van de Roze Mis werd er bijvoorbeeld samengewerkt met De Witte Raven.⁹² De Witte Raven was een organisatie die zich inzette voor mensen die te maken kregen met het aidsvirus. Dit had betrekking op zowel de zieken zelf als op hun familie en dit over heel Vlaanderen. Tijdens de Roze Mis werd steeds een collecte gehouden voor de groepering en er werd ook spreekgelegenheid gegund aan slachtoffers en ouders die getroffen werden door het HIV/Aids.⁹³ Deze band resulteerde ook in gespreks- en thema-avonden rond aids die door de twee groepen werden georganiseerd.⁹⁴ Door een samenwerking af te sluiten met een groep als De Witte Raven toonde Homo en Geloof Gent opnieuw dat zij een stem wilde zijn voor de brede katholieke homobeweging in Vlaanderen. Ze beperkten zich niet louter tot acties in en rond het Gentse.

Verder werden er ook andere groepen opgericht door leden van de groep zelf. Rik Wijns richtte in 1992 de werkgroep Ouders op.⁹⁵ Het was een groep waarin ouders van pas geoute

⁸⁹ Leuven, KADOC, Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/78, Ingekomen en minuit van uitgaande brieven waarin de Vlaamse Europarlementsleden wordt gevraagd naar de ondersteuning van het Europees meldpunt voor homodiscriminatie ‘Ijsberg’ en de veroordeling van de Britse discriminerende ‘Clause 28’.

⁹⁰ ANONIEM, “Britain: section 28 opposed”, *Off our backs*, 18/7, 1988, 3, 3.

⁹¹ Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

⁹² Stukken betreffende de eigen bijeenkomsten.

⁹³ Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, brief “De Witte Raven”, 14 april 1990.

⁹⁴ Stukken betreffende de eigen bijeenkomsten.

⁹⁵ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

homoseksuelen bij elkaar terecht konden om over hun gevoelens en ervaringen te spreken. De groep bereikte ouders uit verschillende Vlaamse steden en gemeenten, ze beperkte zich niet tot het Gentse. Deze emotionele avonden bleken vaak nodig voor het aanvaardingsproces van de ouders, maar ook voor de geoute kinderen zelf. Door getuigenissen van anderen te horen konden zij hun eigen proces plaatsen en hun weg naar een leven als (katholieke) homoseksueel aanvaarden. Het was echter niet altijd het geval dat de ouders noch homo's zelf tot die aanvaarding kwamen, wat tot hevige discussies leidde.⁹⁶ De groep ontving op haar hoogtepunt een honderdtal aanwezigen en bestaat vandaag nog steeds.

Naast de werkgroep Ouders richtte Rik Wijns, samen met William Veireman, ook de groep Getrouwd en Toch Anders (GETA) op. Aanleiding was een reportage van Paul Jambers, uit 1993, over gehuwde koppels waarbij een van de partners anders geaard bleek te zijn.⁹⁷ Eén van de getuigenissen uit die reportage kwam van William Veireman zelf. De getuigen werden meermaals aangesproken op hun aantreden in de reportage. Ze werden op straat herkend en bedankt voor hun moedige getuigenis waarna heel wat mensen hen vertelden dat het programma de goede aanzet was om zichzelf te outen ten opzichte van hun partner.⁹⁸ Het inspireerde Wijns en Veireman om de groep GETA op te richten. Het was opnieuw een groep waar mensen uit heel Vlaanderen zich bij konden voegen om te spreken over hun emoties en hun ervaringen.

Homo en Geloof Gent trachtte zowel politiek als maatschappelijk de stem van de Vlaamse katholieke homobeweging luid te doen klinken en ook te vertegenwoordigen. Het bleek echter snel dat deze stem vooral op maatschappelijk vlak een belangrijke bijdrage kon leveren aan de ontwikkeling van de beweging. Door een ontmoetingen met groepen als De Witte Raven, Ouders en GETA werden heikele punten waar homoseksuelen en hun naasten mee worstelden bespreekbaar, zowel in beperkte groep als in de media. Dit mag dan ook de belangrijkste verwezenlijking van Homo en Geloof Gent genoemd worden: ze zijn er als lokale groep in geslaagd om de thematiek en het taboe rond homoseksualiteit in Vlaanderen aan te kaarten en bespreekbaar te maken.

Conclusie

Uit de analyse blijkt dat Homo en Geloof Gent een essentiële rol speelde bij de ontwikkeling van de katholieke homobeweging in Vlaanderen. Allereerst bleek hun organisatie en de activiteiten waaraan de leden deelnamen belangrijk om de aanvaarding van

⁹⁶ Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Ibidem.

homoseksualiteit bespreekbaar te maken in de maatschappij maar ook binnen de katholieke kerk. Onder andere door te spreken op de Gezondheidsbeurs en op scholen steken de leden hun nek uit door in gesprek te gaan met jongeren, gelovigen en vertegenwoordigers van de Kerk over de thematiek. Homoseksualiteit werd bespreekbaar gemaakt en het hielp om gelovige homoseksuelen, die worstelden met hun identiteit, zichzelf te aanvaarden. Verder organiseerde de groep thema-avonden voor volwassenen die enerzijds leidden tot het uiten van heftige emoties van verdriet en angst maar anderzijds ook van opluchting en geluk. Deze avonden trokken gelovige homoseksuelen uit heel Vlaanderen aan. Op dat soort avonden was de rol van de priesters, die aangesloten waren bij de groep, essentieel. Zij ruilden hun rol als geestelijke in voor een rol als luisterend oor. De groep steunde ook acties van andere groepen, zoals bleek uit de aanwezigheid van leden van de groep bij de actie op het congres van de CVP in 1996.

De belangrijkste activiteit was echter het organiseren van de Roze Mis. Bernard de Cock en enkele andere leden van de groep waren essentieel voor de organisatie en de voordracht van deze viering. Gedurende de jaren 1990 was de Roze Mis een essentieel onderdeel van het programma van de Roze Zaterdag. Hoewel de eerste editie van deze eredienst op heel wat maatschappelijk en politiek protest stuitte, werd de Roze Mis steeds populairder. Het werd ook een nationaal evenement wanneer de dienst in Brussel werd verzorgd en tweetalig werd opgevoerd. Ondanks de populariteit en het belang van de Roze Mis voor heel wat gelovige homoseksuelen, werd de dienst in 1998 van het officiële programma gehaald. Dat gebeurde onder impuls van Franstalige vrijzinnigen. Dit zorgde voor heel wat teleurstelling bij de groep en de rest van de katholieke homoseksuelen. De Roze Mis werd later nog wel georganiseerd maar verdween van officiële programma. De Roze Mis werd echter een bepalend evenement binnen de ontwikkeling van de katholieke homobeweging. Het was een nationaal gebeuren dat de thematiek van gelovige homoseksuelen in de nationale media bracht en de publieke opinie niet onberoerd liet.

Naast de Roze Mis trachtte Homo en Geloof Gent ook via de politiek en andere, nationale groepen, de ontwikkeling van de katholieke homobeweging in Vlaanderen en de emancipatiestrijd mee sturen. Op politiek vlak bleken hun pogingen niet altijd succesvol, zo was er heel wat teleurstelling te merken na de stemming over de antidiscriminatiewet in Gent en het stilzwijgen van Vlaamse Europarlementsleden omtrent de Britse Clause 28. Op maatschappelijk vlak slaagde Homo en Geloof Gent er echter wel in om verschillende groepen bij elkaar te brengen. De samenwerking met groepen als De Witte Raven en de oprichting groepen als GETA waren van groot belang bij de ontwikkeling van de Vlaamse katholieke

homobeweging. Ze kaarten gevoelige thema's aan en doorbraken verschillende taboes, zowel in beperkte kring als in de media.

Homo en Geloof Gent slaagde erin om de katholieke homobeweging in Vlaanderen uit de schaduw te doen treden. Door deel te nemen aan manifestaties, beurzen en mediaprogramma's, zette de groep de hele beweging op de kaart. Het beroerde de publieke opinie, zowel op een positieve als een negatieve manier, en deed het debat over homoseksuele gelovigen oplaaien. Ze zorgden er ook voor dat andere lokale initiatieven en homoverenigingen in Vlaanderen, en hun doelstellingen, bekend werden. Hoewel de politieke initiatieven vaak niet het gewenste resultaat met zich meebrachten, toonde Homo en Geloof Gent dat verschillende maatschappelijke groepen wel klaar waren om katholieke homoseksuelen te aanvaarden. De impact die de groep had op de ontwikkeling van de katholieke homobeweging in Vlaanderen valt dan ook moeilijk te onderschatten.

Met dit scriptieonderzoek hoop ik een aanvulling te hebben geschreven op de bestaande historiografie. Het werk van Hellinck, Borghs en Eeckhout bood voornamelijk een inzicht op de ontwikkeling van de homobeweging in Vlaanderen en België en toonden aan welke impact belangrijke figuren al Suzan Daniel en pastoor Wilfried Lammens hadden op de beweging. De impact van lokale verenigingen op de homobeweging bleef in hun werk echter onderbelicht. Naar het voorbeeld van Martel in Frankrijk werd er gekozen om een microhistorie te schrijven over de Gentse groep en zo te illustreren welke impact ze had op de brede beweging. Hierdoor werd de focus in dit onderzoek dan ook gelegd op de werking van Homo en Geloof Gent. Er werd gekeken naar de manier waarop de groep initiatieven uitwerkte die de bredere katholieke homobeweging in Vlaanderen betrok en hoe deze acties ervoor zorgden dat steeds meer gelovige homoseksuelen zichzelf gingen aanvaarden. Daarin mag dan ook de grootste verdienste van de groep gezien worden. Enerzijds slaagden zij erin om een open groep te vormen waarbinnen iedereen zijn verhaal kwijt kon. Anderzijds trachtten zij met verschillende acties de thematiek van gelovige homoseksuelen in Vlaanderen op de kaart te zetten. Doordat zij in hun doelstellingen slaagden, mag Homo en Geloof één van de belangrijkste Vlaamse homoverenigingen van de jaren 1980 en 1990 genoemd worden.

Bronnen

ANONIEM, "Britain: section 28 opposed", *Off our backs*, 18/7, 1988, 3.

Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, artikel uit *De Morgen* "Homodag gesteund door prominente Vlamingen", 28 april 1990.

Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, artikel uit *Le Soir* "Les homos se refont une identité", 17 mei 1990.

Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, brief "De Witte Raven", 14 april 1990.

Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, correspondentie *Even na Zeven*, 16 mei 1990.

Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, Fax aan de beheerraad FWH, 4 mei 1998.

Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, correspondentie Roze Mis, 9-10 mei 1990.

Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, programmaboekje "Kerkdienst Roze Zaterdag".

Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, Recht op antwoord tijdschrift "Positief", 10 mei 1990.

Brussel, Privé-Archief Bernard de Cock, Voorbereidende Samenkomst Kerkdienst Roze '90, 20 januari 1990.

Een Roze Zaterdag, wie is daar nu tegen?, Roze Aktiefront, <
<https://rozeaktiefront.com/2012/08/07/een-roze-zaterdag-wie-is-daar-nu-tegen/>>,
geraadpleegd op 10 juli 2021.

Interview met Bernard de Cock te Brussel op 20 maart 2021.

Interview met Peter Temmerman en Robert Dildick te Wondelgem op 19 maart 2021.

Interview met Rik Wijns en William Veireman te Wondelgem op 21 april 2021.

Leuven, KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor religie, cultuur en samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/1, Memorie betreffende 'hoe het allemaal begon...’.

Leuven, KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/3, Memories betreffende (de evolutie in) de werking van de groep....

Leuven, KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/36, Stukken betreffende de eigen bijeenkomsten.

Leuven, KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/52, Stukken betreffende de medewerking aan en het (voorstel tot) meedelen van positieve of negatieve kritieken op bijdragen in kranten/tijdschriften of op de radio.

Leuven, KADOC, Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/78, Ingekomen en minuit van uitgaande brieven waarin de Vlaamse Europarlementsleden wordt gevraagd naar de ondersteuning van het Europees meldpunt voor homodiscriminatie ‘Ijsberg’ en de veroordeling van de Britse discriminerende ‘Clause 28’.

Leuven, KADOC. Documentatie- en Onderzoekscentrum voor Religie, Cultuur en Samenleving, Archief Lieve Deugd, werkgroep Homo en Geloof Gent, BE/942855/316/86, Dossiers betreffende de medewerking aan de Roze Zaterdag in het algemeen en de organisatie van de Roze Mis in het bijzonder, 5 mei.

Wie zijn we?, Website van het Thomas More Genootschap, < <https://thmore.weebly.com/> >, geraadpleegd op 07 juli 2021.

Bibliografie

BONNY Johan "Ik voel plaatsvervangende schaamte voor mijn Kerk", 1 april 2021.

BORGHS Paul, "The Gay and Lesbian Movement in Belgium from the 1950s to the Present", *QED: A Journal in GLBTQ Worldmaking*, 3/3, 2016, 29-70.

DE COCK Bernard, *Aangeraakt tot liefde: een theologie van lichaam en homoseksualiteit*, Maarkedal: De Riemaecker Printing, 2012.

DUPONT Wannes, Elwin HOFMAN en Jonas ROELENS, *Verzwegen verlangen: Een geschiedenis van homoseksualiteit in België*, Antwerpen: Uitgeverij Vrijdag, 2017.

EECKHOUT Bart en David PATERNOTTE, "A Paradise for LGBT Rights? The Paradox of Belgium", *Journal of Homosexuality*, 58/8, 2011, 1058-1084.

HELLINCK Bart, *"Een droom waarvan we nooit konden vermoeden dat hij mogelijk zou zijn": bijdrage tot de geschiedenis van 50 jaar homo- en lesbiennebeweging in Vlaanderen (1953-2003)*, Gent: Holebifederatie, 2003.

HELLINCK Bart, *Een halve eeuw (in) beweging: een kroniek van de Vlaamse holebi-beweging*, Gent: Federatie werkgroepen homoseksualiteit, 2002.

HELLINCK Bart, *Inventarissen van de archieven van de Holebifederatie vzw en van COHOM (Coördinatie Homofilie), het Diensten- en Informatiecentrum "Sjaloom" vzw en Lambda '84 vzw*, Leuven: KADOC, 2004.

HELLINCK Bart, "Wilfried Lammens (1930-2008)", *Het ondragelijk besef: Nieuwsbrief van het Fonds Suzan Daniel*, 14, 2008.

HUNT Stephen, "The Lesbian and Gay Christian Movement in Britain: Mobilization and Opposition", *Journal of Religion & Society*, 4, 2002, 1-19.

MAGNÚSSON Sigurður Gylfi en István SZIJÁRTÓ, *What is Microhistory?: Theory and Practice*, New York: Routledge, 2013.

MARTEL Frédéric, *The Pink and the Black: Homosexuals in France Since 1968*, Stanford: Stanford University Press, 1999.

OOSTERHUIS, Harry, “‘Ze zijn er mede behept’. Veranderingen in de confessionele houding ten aanzien van homoseksualiteit, 1935-1965”, in Gert HAKMA, Dorelies KRAAKMAN, Maurice VAN LIESHOUT (red.) e.a., *Goed verkeerd: een geschiedenis van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in Nederland*, Amsterdam: Meulenhoff, 1989, 131-146.

OOSTERHUIS Harry, *Homoseksualiteit in katholiek Nederland: een sociale geschiedenis 1900 - 1970*, Amsterdam: Archief Socialistische Uitgeverij, 1992.

Vaticaan herhaalt standpunt: homoseksuele relaties blijven "een ongerijmdheid" en "kunnen niet worden gezegend", <<https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2021/03/15/vaticaan-herhaalt-standpunt-homoseksuele-relatie-blijven-een-z/>>, geraadpleegd op 1 april 2021.

WHITE Heather Rachelle, "Proclaiming Liberation: The Historical Roots of LGBT Religious Organizing, 1946–1976", *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, 11/4, 2008, 102-119.